

BENDROSIOS PASTABOS DĖL ŠIAURĖS VAKARŲ BALTIŲ TAUTYBĖS IR KULTŪROS

Sekdami Tacitą (apie 100 metų po Kristaus), lietuvių, latvių, prūsų, kuršių, žemgalių ir sielių protautę aisčiais émė vadinti mūsų kalbininkai Jaunius ir Būga. Nuo X amž. aisčiai prapuola iš istorijos ir jų vietoje atsiranda naujas — prūsų vardas, kuris anot Būgos, galėtų tiktis ir visai giminei. Šiandien visus buvusius aisčius siekiančius Baltijos jūrą kalbininkai vadina baltais.

Kalbédamas apie išorines visų šių kilčių ribas, A. Salys siūlo kalbiškai visą ilgajį ruožą tarp Vyslos žemupio vakaruose, Tvérės — Kalūgos linijos rytuose, Pripeties baltų pietuose ir Dauguvos vidurupio šiaurėje laikyti senosiomis baltų tautų žemėmis, jų gyvenamomis jau ilgus amžius prieš Kristų. Plg. jo „Baltų tautos“ Liet. Enciklopedijoje.

Čia duodu Būgos žemėlapį XIII amž. pradžiai (žiūr. 97 pusl.). Čia mes matome lietuvius ir visas jų giminaites kiltis, o jų tarpe ir kuršius, gyvenusius kalbamuoju laiku pajūryje.

Būgos žemėlapyje prūsų plotas A. Salio pagal Lohmeyero ir Bie lensteino duomenis suskirstytas Duisburgo suminétomis sritimis. Pryšmančiai ir kitos mano ištirtos vietos yra kaip tik kuršių plote. Pagal A. Salio pataisą Būgos žemėlapiui mums rūpimame VIII—XIII amž., kuršiai Nemuno nėra siekę, dabartinėje Lietuvoje jiems teprisklausiusi Klaipėdos krašto šiaurinė dalis iki Minijos žiočių ir šių dienų telšiškių žemaičių (dounininkų) termės plotas.*)

Vadinasi, kalbininkų duomenimis kuršiai gyveno jūros link nuo linijos: Minijos žiotys — Veivirženai — Rietavas — Ventos aukštupys

*) Plg. Die žemaitischen Mundarten „Tautoje ir Žodyje“ VI tom. 193—198 pusl. ir žemėlapi.

XIII amžiaus
Praežia (1201)

— Venta maždaug iki Papilės — toliau iki Rygos įlankos ties Lielupės žiotimis.

Kuršius dabartiniai kalbininkai laiko atskira lietvių, latvių ir prūsų giminaite kiltimi. Kuršiai Lietuvoje, pagal Salijų esą asimiliuoti apie 1450 m., o Latvijoje, Endzelyno nuomone, jie sulatvėjo tiktais XVI amž.

Atvykės į Pryšmančių kasinėjimus Bezzenbergeris pasakė tai, ką vėliau laiške pareiškė šiais žodžiais: „Čia yra tos kultūros stotis, kurios didelę sritį aš atradau Klaipėdos krašte ir kuria galima nusekti į Kuršą, į Sembą ir į Ludzą. Būtų labai verta eiti sistematiskai jai įpėdin ir išaiškinti jos išplitimą, o taip pat kultūrinę reikšmę tos tautos, kuriai ji priklausė“. (Žiūr. Bezzenbergerio laiško 11 pusl. išnašą).

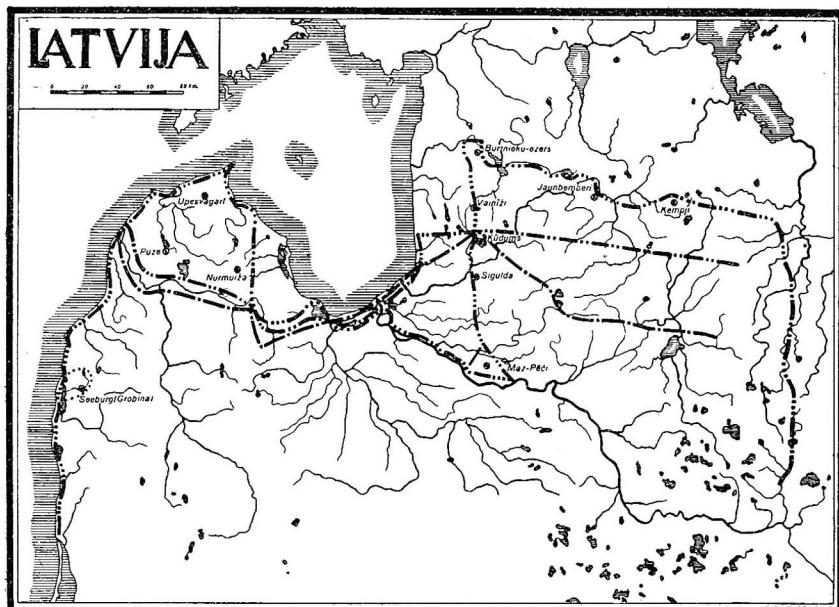
Šios kultūros ribas Klaipėdos krašte paskutiniuoju laiku nustatinejo C. Engelis ir rado, kad ji čia turėtu apimti netik kuršių, bet ir visą skalvių gyvenamąją plotą, kitaip sakant ji turėtu apimti visą šių dienų Klaipėdos kraštą, Nemuno žemupio pietų pakraštį ir šiaurinę pietų kuršių kopų dalį bent iki Rasytės. Savo kasinėjimais Linkūnuose (anapus Nemuno ties Tilže) jis įrodė, kad čia esama tos pačios kultūros, kitaip sakant, ji pasireiškia ir senajam skalvių krašte*). Šia proga jis sudarė kultūros išplitimo žemėlapį, apimantį suminėtas sritis ir paskelbė Baltijos archeologų kongrese Rygoje 1930 m. (Congr. Sec. Arch. Baltic. 332 pusl.) ir vėliau 1931 m. (Die Kultur des Memellandes 66 pusl.). Kuršių ir skalvių kultūros giminumą C. Engelis bando aiškinti įvairiai būdais, bet galutiną klausimo sprendimą palieka ateičiai (69 pusl.).

Balodis nustatė archeologines ribas įvairiems laikotarpiams tarp suomių-ugrų ir baltų sričių kultūrų. Čia duodu žemėlapį, sudarytą pagal jo žemėlapį (žiūr. 104 pusl.), liečiantį laikus po Kristaus. Iš šio žemėlapio matyti, kad šiaurės rytų Kurše šiame laikotarpyje lieka dar suomių - ugrų sritys Cerkste, Engure, Mersrags. 1934 m. apie Tukumą rasti turtingi lybių kapai, kurie aiškiai sako, lybių sritį éjus į pietus iki minėtos ribos.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad kalbininkų nustatyotos kuršių sričiai ribos Klaipėdos krašte ir Latvijoje nevisai sutampa su archeologinėmis šios srities kultūros ribomis.

*) Skalvius Toopenas ir Bezzenbergeris laikė lietuviais, dabartiniai kalbininkai juos laiko prūsų kiltimi.

Apie kurias nors tos kultūros ribas Lietuvoje šiuo tarpu ir kalbėti netenka. Šią spragą tik iš dalies užkiša Grewingko kasinėjimai

Baltų ir Suomiu-Ugrų sričių kultūrų ribos paženklintos sutartiniais ženklais

pagal amžius |
I-IV — .—
V-VIII — ..—
IX-XII — ...—

Dimitrave (Kretingos vals.) bei Jazdaičiuose (Plungės vals.), Daugirdo kasinėjimai Imbarėje (Salantų vals.) bei Jasnagurkoje (Raseinių aps.)*) ir mano tyrinėjimai Pryšmančiuose, Kretingoje, Kiauleikiuose, Kartenoje, Mockaičiuose, Skomantuose, Pociuose, Norgėluose, Apuolėje ir Īpiltyje.

*) Imbarėje Daugirdas užtiko degintinius ir griautinius kapus. Degintiniuose kapuose, panašiai kaip ir Pryšmančiuose, degėsiai supilti duobės dugne, tik dugno pakraščiais vainiku pakrauta akmenų eilė. Griautiniuose kapuose duobių dugnas išbarstytas baltu smėliu, kaip tai vienu atveju buvo pastebėta ir Pryšmančiuose (kap. 56). Daugirdas aprašo vieną ypatingą griautinį kapą, turėjusį 2 m skersmens ir gilumo apie 1,20 m apskritą duobę. Jasnagurkoje jis užtiko griautinius kapus, Duobių dugnas čia irgi buvęs užpiltas balto smėlio sluoksniu. Jasnagurkoje rasta kryžminių smeigtų ir kitų daiktų, panašių į rastuosius Pryšmančiuose.

Šiuo tarpu stinga archeologinės medžiagos, kuri patvirtintų ar atmestų kalbininkų duodamą baltų tautų suskirstymo vaizdą bei jų ribų tikslumą. Baltų gyvenamojo ploto kultūrą, šiaip būtų tiksliausia skirstyti į tris pagrindines sritis: 1. šiaurės vakarų baltai (Latvijos Kuršas, žemaičiai, Klaipėdos kraštas su Nemuno žemupio pietinių kraštu, 2. rytų baltai (visa likusioji Lietuva ir Latvija), 3. piet vakarų baltai (prūsai).

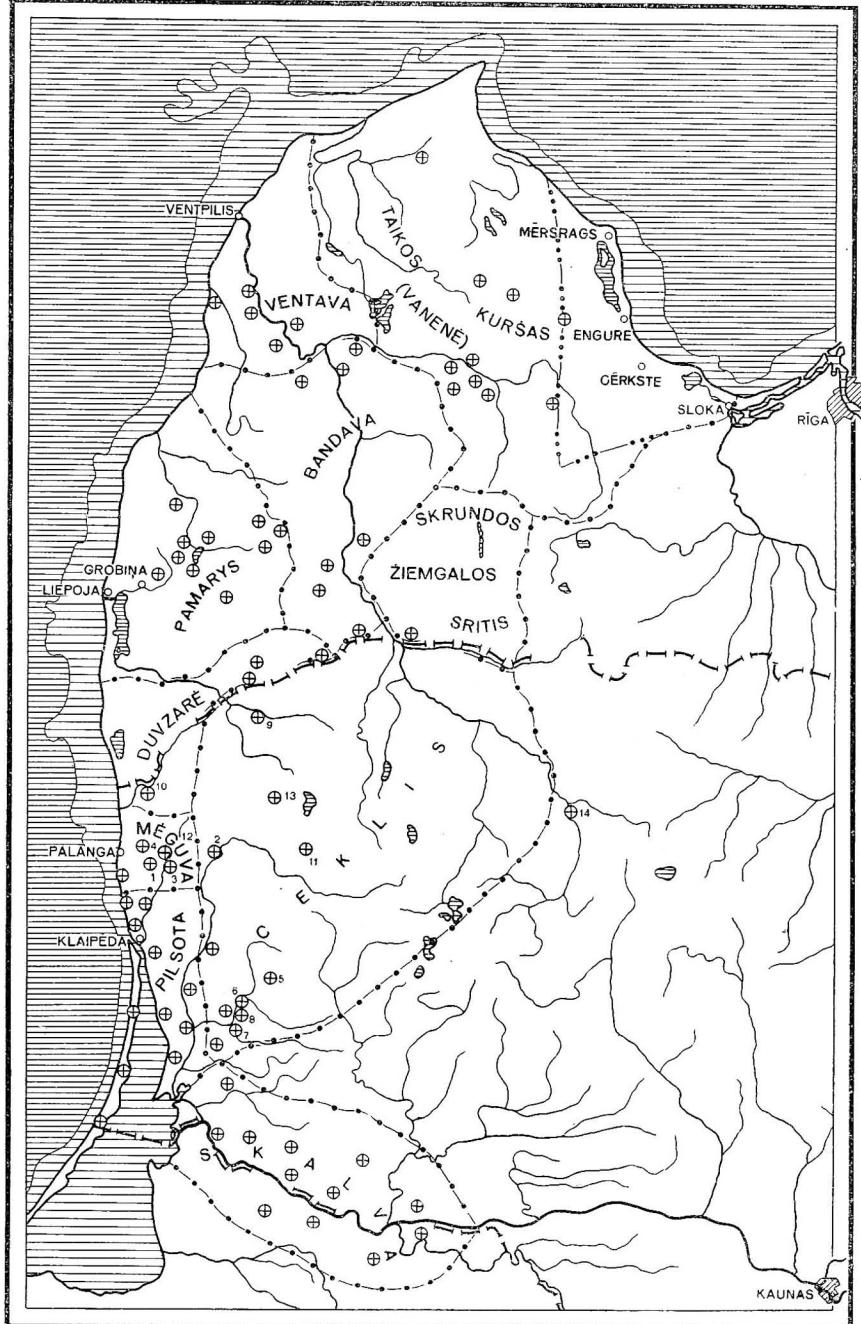
Toks į tris sritis suskirstymas kaip tik atatinka archeologijos duomenis, iš kurių matyti, kad kiekviena iš kalbamųjų triju sričių, greta bendrų joms visoms reiškiniių, turi ir skirtumų: kapų išvaizdoje, laidotuvų apeigose ir daiktų tipuose. Kiekvieną iš tų trijų kultūros grupių galima suskirstyti dar į smulkesnius vienetus — į pagrupes.

Šiaurės vakarų baltų kultūra, pagal turimus duomenis, apima mažesnį plotą negu rytų ar pietų vakarų baltų kultūros. Palyginus su jomis, ji turi bendrų ir skirtingu bruožų, ji turi savo atskirą gyvenimą, savarankiškas formas ir daro įtakos kaimynams. Šitie bruožai, anot Engelio, duoda pagrindą šitą kultūrą laikyti savarankiška, tarpine visų baltų tarpe kultūra*).

Kaimynų įtaka pasireiškia kapų formoje ir apeigose, o taip pat ir daiktų tipuose, savarankišumas gi ypatingai pagražinimų formose (smeigtai, segės). Šiaurės vakarų baltų kultūrą suskirstoma į dvi grupes: šiaurės grupė paliai Klaipėdą ir Latvijos Kurše su rytų baltų įtakos kultūros žymėmis ir pietų kultūros grupė, apie Šilutę ir Tilžę — su pietų vakarų baltų kultūros žymėmis. (Prussia, Band 30, I Teil 1933, C. Engel, Die kaiserz. Kult. zw. Weichsel u. finn. Meerb. u. ihr Vehr. zueinander).

Šia proga visai šiaurės vakarų baltų kultūros sričiai sudariau pagal Engelio bei Balodžio žemėlapius ir minėtus kasinėjimus Lietuvoje vieną

*) C. Engelis šią kultūrą vadina „Memelländische Kultur“. Jos tąsą jis pastebi ir toli Rytų Lietuvoje. Tas jis sporia pajūryje ją vadinti „Memelländische Küsten-kultur“, o Did. Lietuvos plote — „Memelländische Binnenkultur“. (Congr. sec. 331, 336 psl.). Anot jo, tarp šios ir Didž. Lietuvos kultūros dažnai sunku ir ribas nustatyti (Prussia Band. 30. C. Engel, Die kaiserz. Kult. zwischen Weichsel u. finn. Meerb. u. ihr Verhältnis zueinander. 13 psl.), kitaip sakant jos ribų tenka ieškoti giliai Lietuvos plote. Pats naujių vardų ieškojimas parodo, kad „Memelländische Kultur“ išeina iš Klaipėdos krašto ribų ir turi dar centrus paliai Nemuną ir Latvijos Kurše. Todėl ir siūlomas šiaurės vakarų baltų kultūros pavadinimas atrodo tiksliesnis.

Šiaurės vakarų baltų kultūros paplitimo žemėlapis.

Didž. Lietuvos plote parodytos šios tyrinėtos vietas. 1) Pryšmarčiai, 2) Kartena, 3) Kretinga, 4) Kiauleikiai, 5) Norgēlai, 6) Mockaičiai, 7) Pociai, 8) Skomantai, 9) Apuolė, 10) Ipiltis, 11) Jazdaiciai, 12) Dimitravas, 13) Imbarė, 14) Jasnagurka; Latvijoje šios kultūros ribos parodytos pagal Balodi (brükšneliu ir trimis taškais). Sričių ribos pagal Bielensteiną, Būgą ir Salį.

• bendrą žemėlapį. Šis žemėlapis ir K. M. Muziejaus konservatoriaus Meko žemiau suminėtos tos pačios kultūros radinių vietas rodo, kad jos ribos teks ieškoti toliau Did. Lietuvos plote.

G i n t a l i š k é, Platelių val., Kretingos aps.:

Pasaginė segė paplokštiniu galais, K.M.M.* inv. nr. XV: 8; pasaginė segė pastorintais galais (inv. nr. XV: 9); pasaginė segė ariestomis žalčio galvutėmis (inv. nr. XVIII: 22); pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis (inv. nr. XVII: 1); pasaginė segė vyniotais galais inv. nr. XVII: 3); kryžminis smeigtas trauktas spaustiniu sidabru (inv. nr. XIV: 2); iš triju vielų suvyta antkaklė (inv. nr. XIV: 4); plona lietinė antkaklė (inv. nr. XIII: 8); mėlynai stikliniai karoliai, filigranuoti (inv. nr. XIV: 1); vienapusis žeberklas (inv. nr. XIX: 9); žalvarinė apirankė, K. M. M. neinvent. (pan. Pryšm. lent. IV, pav. 6).

K l a i š i a i, Kretingos aps.:

Pasaginė segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis. Pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis; kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru; plona leitinė antkaklė; geriamojo rago žalvariniai apkalai, K.M.M. neinvent.

N a r k i š k i a i, Tauragės aps. Skaudvilės val.:

Kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru, K.M.M. inv. nr. 151: 1.

R i n g u ė n a i, Šiaulių aps. Kuršėnų vals.:

Pasaginė segė pastorintais galais, K.M.M. (inv. nr. 59: 17); pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis (inv. nr. 59: 11); pasaginė segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis (inv. nr. 59: 4); pasaginė segė ariestomis žalčio galvutėmis (inv. nr. 59: 13).

L u k n ē, Kretingos aps., Skuodo val.:

Pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis; pasaginė segė vyniotais galais; kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru; daugiakampiai žalvariniai karoliai, K.M.M. (neinvent.?)

S l ē p s n i a i, Šiaulių aps., Joniškio val.:

Kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru; pasaginė segė; ivija apirankė (pan. Pryšmančių lent. IV, pav. 8) daugiakampėmis galvutėmis. Daiktai yra Šiaulių muziejuje.

S t a č i ū n ū b a ž n y t k., Stačiūnų val., Šiaulių aps.:

Radinių tarpe: didelė lankinė segė, kryžminiai smeigtai, traukti spaustiniu sidabru ir iškilais kūgeliais kryžmos galuose ir sankryžoje, ivairios pasaginės segės ir kiti daiktai, turė daug panašumo su Pryšmančių radiniiais. Čia užtinkama radinių pradedant nuo pirmųjų amžių po Kristaus. Radiniai Šiaulių muz.

L i n k s m ē n a i, Šiaulių aps., Joniškio val.:

Kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru, ivija apirankė (pan. Pryšm. lent. IV pav. 7). Šiaulių muziejuje.

L a u k s o d i s, Šiaulių aps., Žeimelio val.:

Pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis. Šiaulių muziejuje.

P a s i l ē s d v a r a s, Kražių val., Raseinių aps.:

Pasaginė segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis; pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis. Šiaulių muziejuje.

*) Kauno Miesto Muziejaus archeolog. skyrius perkeltas į Vytauto Didžiojo Muziejų.

S a p n a g i a i, Šiaulių aps. ir val.

Lankinė segė, (pan. Pryšm. lent. I, pav. 4); pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis; pasaginė segė vyniotais galais; ivija apirankė (pan. Pryšmančių lent. IV, pav. 8). Visi daiktai Šiaulių muziejuje.

Š u k o n i a i, Šiaulių aps., Stačiūnų val.:

Lankinė segė pan. Pryšm. lent. I, pav. 4); kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru. Daiktai yra Šiaulių muziejuje.

L i e p o r i a i, Šiaulių aps., Kriukų val.:

Iš šios vietas Šiaulių miesto muziejus yra gavęs atsitiktinių radinių iš I—XIII amžiaus. Kauno miesto muziejus iš čia turi vieną vikingų tipo kardą. Pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis.

Ž v a l g o t é, Šiaulių aps. Žagarės val.:

Vyta pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis.

G r i e ž ē, Mažeikių vals. ir aps.:

Pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis; pasaginė segė keturiaragėmis žvaigždinėmis galvutėmis; vyta pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis; pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis; žalvarinės šukos; iš šono suplokštinti daugiakampiai žalvariniai karoliai. Visi daiktai Mažeikių muziejuje.

K u k i a i, Mažeikių aps. (prie Varduvos):

Pasaginė segė pastorintais galais; pasaginė segė daugiakampėmis galvutėmis; pasaginė segė vyniotais galais; žalvarinės šukos; žalvarinė apirankė (pan. Pryšm. lent. IV, pav. 10). Daiktai yra Mažeikių muziejuje.

S k é r i a i, Mažeikių aps.:

Pasaginė segė vyniotais galais; pasaginė segė pastorintais galais; pasaginė segė atriestomis žalčio galvutėmis; kryžminis smeigtas, trauktas spaustiniu sidabru; iš trijų vielų suvyta antkaklė, galuose su kilpelėmis; geriamojo rago žalvariniai apkalai. Daiktai yra Mažeikių muziejuje.

Latvijos Kurše šiame laikotarpyje abi laidojimo apeigos vartoja-
mos lygiagrečiai, tik deginimo kultas ilgainiui vis dažnėja, ypač nuo XI amž. Tai visai sutinka su Pryšmančių kapinyno duomenimis. Griauciai dažniausiai randami plokšiuose kapuose, karstuose, įleistiuose į duobes, taip pat kaip Pryšmančiuose. Kauburiai atsiranda XI amž. Šio laikotarpio degintiniai kapai ištirti šiose vietose: Kazdanga, Ivande, Busé, Vendzava ir kitur.

Klaipėdos kraštas ir Nemuno žemupio pietinis kraštas IX amž. pereina prie kūno deginimo apeigų. Degėsiai čia kartais sudėti į kupstus, kaip Pryšmančiuose, o kartais kažin kodėl išbarstyti. Radiniai kiekvienu atveju sudedami tvarkingomis krūvelėmis. Randama sudegintų kūnų, palaidotų viršum senesių griautinių kapų (Linkūnai ties Tilže). Šiame VI—XII amžiaus kapinyne numirėliai palaidoti viršum vienas kito sluogsniais. Giliausiai (apie 1 m) palaidoti VI—VIII amžiaus nedeginti numirėliai, aukščiau IX amžiaus sudeginti kūnai ir, pagaliau, dar arčiau žemės paviršiaus X—XI amžiaus

irgi sudeginti kūnai. Abiejų paskutinių laikotarpių degintų kūnų likučiai (vien kaulai) sudėti į mažas skrynutes (Miniatursarg). Skirtumą tarp vélyvesnių ir ankstyvesnių kūnų deginimo apeigų daugiausia sudaro jų priedų skaičius, nes vélyvesniuose arba viršutinio sluogsnio kapuose ginklų ir papuošalų pasitaiko daug daugiau, kaip VI—VIII amžiaus kapuose. Panašūs trijų aukštų kapai užtikti ir Vėžaičiuose (Šilutės aps.).

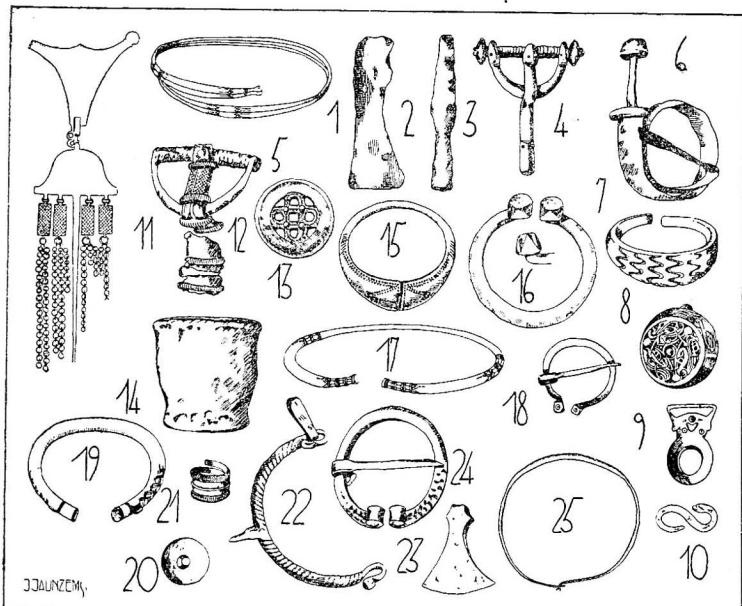
Sp

Pav. 6. Linkūnų kasinėjimo nuotraukoje matyti X—XI amž. turtinges „viršutinio aukšto“ sudeginto numirėlio kapas, kurį Dr. Engelis demonstruoja iš Lietuvos atvykusiems svečiams, Švietimo Ministeriui inž. Šakeniui su žmona ir prof. Volteriu

Klaipėdos krašte rasta dar ypatingos reikšmės kapų su vienkartiniais masiniais laidojimais, pav., Plūciuose (vok. Oberhof) prie Klaipėdos; spėjama, kad tai karių kapai. Juos viename lauže sudeginus, ginklai buvo metami į liepsnojančias žarijas, o po to viskas užpilama žeme.

Klaipėdos krašto ir Nemuno žemupio pietinio krašto IX—XIII amž. charakteringesni radiniai parodyti C. Engelio „Die Kultur des Memellandes“ 39, 41, 43 pusl. ir congr. sec. arch. balt. 322 pusl.

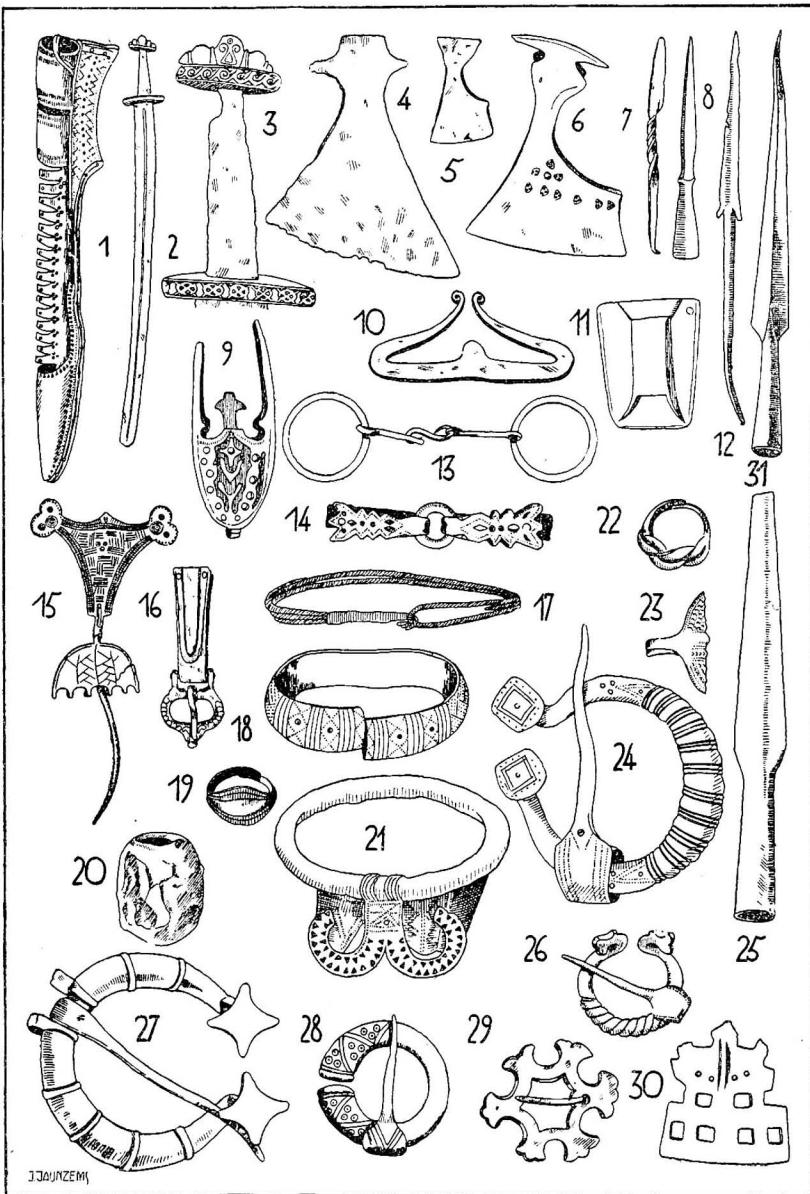
Paredu Latvijos archeologo Šturmo dvi lenteles, sudarytas pagal surinktą latviškajame kurše medžiagą ir paskelbtas Latvių enciklopedijoje*).

VII amž. griautinių kapų senenos: kirvis (2), ietis (3), segė (3), gintaro karolis (20); VIII—IX amž. skandinavų degintinių kapų senenos: kardas (6), apirankė (7), segė (8), sgtis (9), kilpelė (10), molinis puodas (14), apirankė (15); Kuršių X amž. griautinių kapų senenos: antkaklė (1, 25), segė (13, 16, 18, 24), apirankė (19), žiedas (21), pentinas (22), kirvis (23)

Tiek Klaipėdos krašte, tiek latviškajame Kurše, tiek pagaliau mano tirtame Žemaičių plote, kapų priedų atžvilgiu pastebima ta pati, aukščiau jau mano aprašyta, kultūra su gausiais žalvariniaisiais papuošalais, kurių tarpe ypačiai charakteringais savo stambiomis ir puošniomis formomis tenka laikyti milžniškas lankines seges, klotus spaustiniu sidabru kryžminius smeigtus su prikabintomis grandinėlėmis ir kabučiais, apirankes su išpūstais galais, padarytas iš sulenkto skardos ir kt. Engelinis šią kultūrą ir charakterizuoja šiaip: „Tai buvo

*) Latv. konv. vārdnīca, 75. burtn.

Kuršių XI—XV amž. degintinių kapų senienos; kardas (2, 3), kirviai (4, 5, 6), ietys (7, 8, 12, 31), peilio makštis (1), makšties apkalas (9, 11), skiltuvas (10), žaslai (13), juostos dalys (14, 16), antkaklė (17), apirankė (18), žiedas (19), segės (27—30), geriamojo rago apkalas (21), molinis puodas (20); Suomių XI—XII amž. griautinių kapų senienos: smeigtas su grandinėle (15); Tamniekių XIII—XIV amž. griautinių kapų senienos: žiedai: (22, 23), segės (24, 26), ietis (25)

nuosekliai toliau plėtota savo kultūra, kuri žymiai veikė taip pat kaimynines lietuvių ir latvių sritis. Iš tos kultūros yra kilę Klaipėdos krašto ir jo pasienio srityčių be galo įvairūs ir gausūs žalvariniai papuošalai, kurių daugybė savo dažnai barokiškomis ir pramaniomis formomis bei lytimis iki pat ankstyvųjų krikščionybės amžių liudija rytų Pabaltijo žmogaus gyvą išradėjo dvasią ir papuošalų mėgimą. Šią galtingą savarankišką Klaipėdos krašto kultūros evoliuciją labai teigiamai papildo nauji santykiai, kurie IX amž. užsimenzga su šauriniu Pabaltiju, ypač su Švedija“. (C. Engel, Die Kultur des Memellandes 38 pusl.).

Tenka pastebėti, kad Klaipėdos krašte, prieš Ordino įsiskverbimą ir Klaipėdos pilies įkūrimą (1252 m.) jaučiamas lyg koks kultūros sustingimas ir susilpnėjimas, pav., naujų kultūros formų trūkumas ir nebeaptinkama brangių ir puošnių sidabro dirbinių, kurie šiuo metu dar randami gretimose Lietuvos ir Latvijos srityse. Engelis tai aiškina karo pavojais, kurie grésė iš priešų pusės ir spryrė visą energiją kreipti vien karingumo kryptimi*).

Čia parodau vėlyvųjų stabmeldžių laikų apskritą uždarą sege, papuoštą užrašu Ave Maria, rastą Kuršių užmaryje Stangenvaldės kaime.

Kalbédamas apie mūsų pajūrio santykius su Skandinavija, Nermanas konstatuoja, kad labai daug Gotlando tipo pasaginių segių su žalčio galvutėmis koncentruojasi Klaipėdos krašto kapuose. Tai ir spuriai apie Klaipėdą ieškoti tos prekyvietės, kurią galėjo gotlandiečiai lankyti. Jam atrodo, kad ji buvusi ne visai prie jūros, gal apie dabartinę Klaipėdą, o mums, žiūrint Pryšmančių ir kitų vietų duomenų, tenka pagalvoti ir apie panašius galimumus ties Šventosios uostu.

Tas pats Nermanas, tyrinėdamas Skandinavijos muziejus, priėjo ir kitą išvadą, būtent, kad ir mūsų pakraštys turėjo savo įtaikos Skandinavijai ir importavo ten savo kultūros dirbinius, pav., antkakles, apirankes, seges. Šie daiktai randami įvairose Švedijos vietose, bet daugiausia pajūrio srityse. Tatai ir atrodo, kad jie pateko į Švediją pre-

* Turime žinių, kad pastačius Ordinui Klaipėdos pilį ją tuoju puola sembai ir žemaičiai. Apguldami tvirtovę jie buvo net mažas pileles pasistatę (žiūr. Bunge, Urkundenbuch, I tomas 245 pusl.).

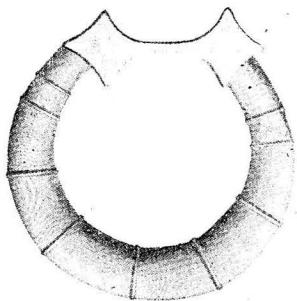
kybos keliu. Skandinavai mūsų pajūryje turėjo ir savo koloniją, pav. Seeburgą (ties Gruobynu prie Liepojos) ir Viskiautuose (ties Krančiu). IX amžiuje jie buvo atėję į Apuolę.

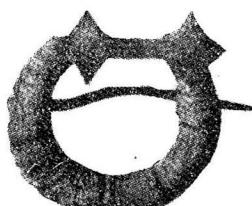
Akmenys su vadinamaisiais runų raštais iš 1025—1050 m. laikotarpio dažniausiai pasakoja apie žuvusius anais laikais vikingus.
Atvaizde parodytas akmuo Ardzés bažnyčioje Gotlande.

Santykiams su Gotlandu apibūdinti sudariau palyginamąjį lentelę, pasinaudodamas Gotlando (Nerman, Der Handel Gotlands...) ir mano tyrinėtų vietų pavyzdžiais (žiūr. lentelę).

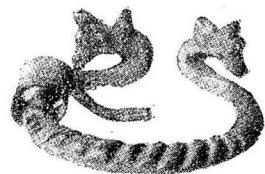
Parodytos šiose lentelėse pasaginės segės randamos tiek mūsų pakraštyje, tiek ir Gotlando saloje. Mūsų pajūryje jos randamos anksčiau, būtent, maždaug nuo VI amž., o Skandinavijoje pries vikingų laikus jų nepasetbima. Daugumą pas mus randamų segių tektų laikyti čia pat pagamintomis.

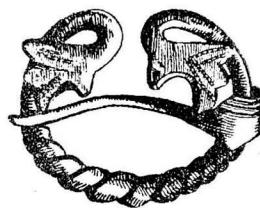
1. Gotlandas. 1 : 2.
Stenstuga, Ksp. Stenkynka

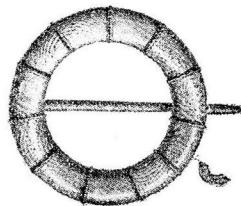
2. Pryšmančiai. 1 : 2.
Karo Muziejus N. 74.

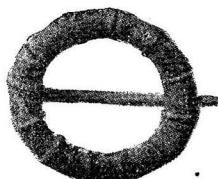
3. Gotlandas. 3 : 4.

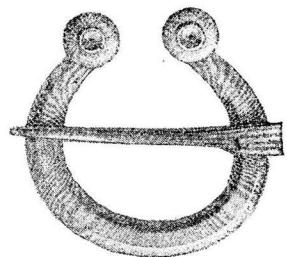
4. Apuolė (pilyj). 3 : 4.
K. Miesto Muziejus

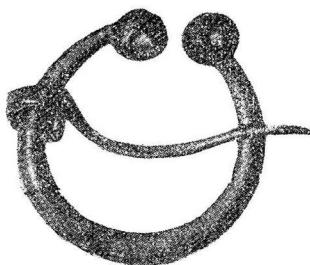
5. Gotlandas. 3 : 5.
Havor, ksp. Hablingo.

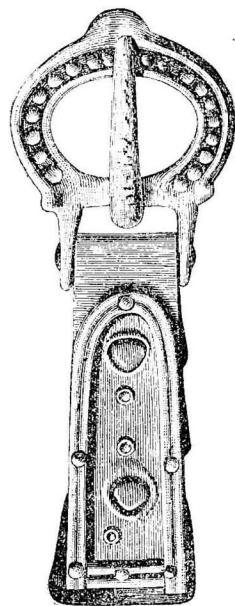
6. Pryšmančiai. 1 : 2.
K.M.N. 198.

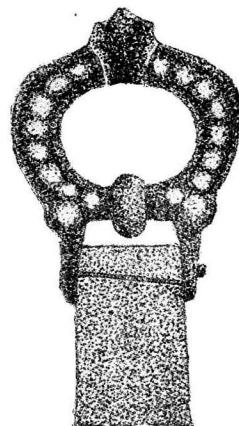
7. Gotlandas. 3 : 4.
Lill - Bjärs, ksp. Stenkyrka.

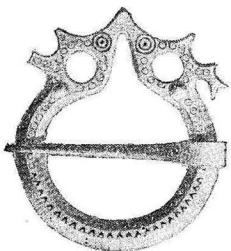
8. Pryšmančiai. 1 : 2.
K. M. Ap. N. N. 35.

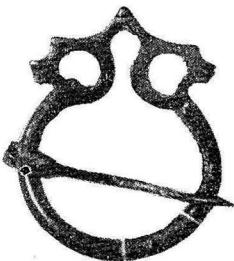
9. Gotlandas. 1 : 1.
Havor Ksp. Hablingo

10. Kretinga. 1 : 1.
Ermitažas Leningrade.

11. Gotlandas. 1 : 2.

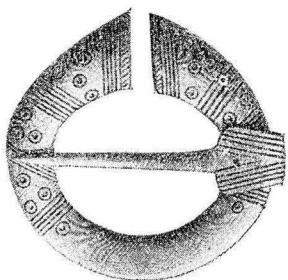
12. Pryšmančiai. 1 : 2.
K. M. N. 400.

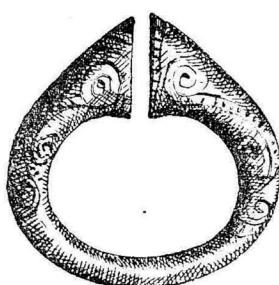
15. Gotlandas
1 : 2. Hemse
Annexhemmen
Ksp. Hemse

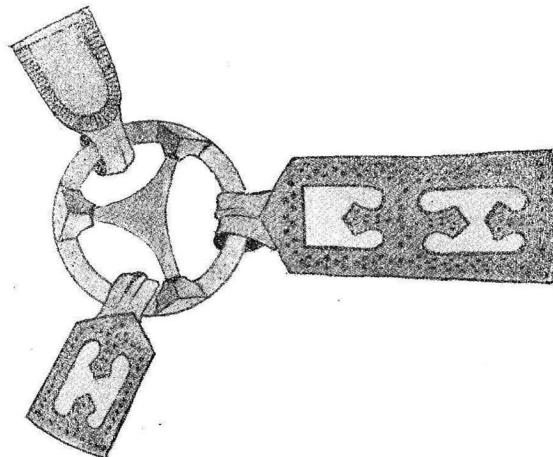
16. Pryšm. 1 : 2
K. M. Nr. 234

13. Gotlandas. 3 : 4.
Lilla Velinge, Ksp. Buttle.

14. Apuolė. 3 : 4.
K. Miesto Muziejus

18. Kiauleikiai. 1 : 1.
Lietuviai Mokslo Draugija Vilniuje.

17. Gotlandas. 1 : 1.

Nermanas mano, kad segės nr. 12 tipas tikrai yra kilęs iš Gotlando ir kad parodyta čia Pryšmančių segė Gotlande ir pagaminta. Jos sujungimo figūra primena runų akmens raštą (pusl. 113).

Segės nr. 4 tipas, anot jo, irgi kilęs iš Gotlando, tačiau kur ji pagaminta, neaišku.

Kaustytinių diržų su sagtimis nr. 10 tipas kilęs iš Gotlando.

Palikdami ateities studijoms lemiamąjį žodį, šiuo tarpu galime tvirtinti, kad Gotlando ir Pryšmančių rajonuose rastų daiktų panašumas neginčijamai liudija bent aiškius tų kraštų prekybos santykius.

Kad gotlandiečių prekyba siekė mūsų pajūrį, galima pastebėti iš popiežiaus Grigaliaus IX uždraudimo 1229 m. gotlandiečių pirkliams pardavinėti mūsų Pabaltijo stabmeldžiams „ginklus, arklius, laivus ir maistą“, nes jie puolą krikšcionis. Taip pat ir Popiežius Urbonas IV 1262 m. įsako Linköpingo vyskupui, kuriam priklausė ir Gotlando sala, drausti teikti ginklų ir karo reikmenų, nes Pabaltijo gyventojai puolą vokiečių ordiną.

Tiriant mūsų krašto santykius su kaimynais teko paliesti ir suomius bei estus. Suomių archeologas Tallgrenas mūsų kapų radiniuose neranda suomių kultūros žymių. Priešingai, jis mini gausingus radinius, kilusius iš mūsų srities ir randamus Suomijoje. Susipažinęs su Pryšmančių senienomis, jis rado tiktais vieną plokštelinę segę (lent. I, pav. 8), kurią laiko importuota iš Suomijos ir kilusia iš jos vakarinės dalies. Tokios segės vartojamos prie pečių grandinėlėms prikabinti. Jų amžius datuojamas apie 950—1100 metų po Kristaus. Suomijoje jų užregistruota apie 200, Švedijoje apie 10, Naugarde 1 ir ši viena Lietuvuje; nei Estijoje, nei Latvijoje jų tuo tarpu nepastebėta. Minėtos segės atsiradimą Pryšmančiųose Tallgrenas laiko įrodymu buvusių prekybos ryšių tarp Suomijos ir mūsų srities. Buvusioje prekyboje mūsų kraštas atrodo aktyvesnis, o Suomija labiau pasyvi pirkėja.

Estų archeologas Moora sako, kad metalo kultūros įtakos iš Estijos į mūsų kraštą kaip ir nebūta, o iš Klaipėdos krašto, tiek jūra, tiek žemės keliais, įtaka buvusi tiek smarki, jog visų kaimynų kultūroms davusi savo atspalvį. Estiją jos gaminiai pasiekdavę per lybius ir Žiemgalius, o su estų salomis santykiai buvę tiesioginiai. Svarbiausios formos, iš mūsų pajūrio patekusios į Estiją, yra kryžminiai smeigtai, antkaklės, lankinės ir pasaginės segės ir kiti daiktais. Apie importą iš Estijos į kuršių kraštą Moora sakosi nieko nežinąs, nes, greičiausiai, buvo eksportuojama tiktais žalioji medžiaga ir kailiai. Jei Klaipėdos kraštas ir sudarės centrą, ties Nemuno žiotimis, tai kitas toks punktas turėjęs būti Žiemgaloje, kuri turėjo savo uostą ties Lielupe, netoli nuo lybių uosto, ties Dauguvos žiotimis.

Žymus karys apie 1000-sius m. po Kr. Laisva rekonstrukcija.
Dail. Z. Petraičiaus piešinys.

Mergaitė apie 800-sius m. po Kr. Laisva rekonstrukcija,
Dail. Z. Petravičiaus piešinys.

IŠVADOS

Iš to viso, kas pasakyta, matyti, kad VIII—XIII amž. mano tiriamoje Telšiškių Žemaičių plote pasireiškia turtinga šiaurės vakarų baltų kultūra. Kapuose rasta daug įvairios rūšies priedų. Pagražinimai, kaip žalvariniai smeigtai, kloti spaustiniu sidabru, didelės segės ir kiti daiktai imponuoja savo puošnumu bei didumu ir charakteringi, kaip jau minėta, tik šiai šiaurės vakarų baltų sričiai. Nors Pryšmančių radinių formos šiandien yra nustojujosios savo gyveniminės reikšmės, bet jų abstraktiniai, geometriniai (virvinis, dantinis, taškelinis, languotinis ir kiti) raštai ir šiandien dar gyvi mūsų liaudies mene, ir šiandien tebevartojamos tos pačios techninės savybės, tas pats raštų charakteris ir ritmika. Žalvario gamybos klausimu tenka pasakyti, kad nors vario ir alavo kasyklų mūsų krašte neužtikta, tačiau Rytprūsiuose (Litausdorf) rasti vario medžiagos — žmogaus apdirbtai — galbali ir mano Apuolėje iškasta alavo lazdelė (žiūr. 90 pusl.) duoda pagrindo manyti, kad žalvaris iš žalios medžiagos buvo gaminamas vietoje. Iš kitos pusės ties Šiauliais rasta žalvario lazdelė (anal. 15) savo chemine sudėtimi parodo, kad i mūsų kraštą galėjo patekti ir paruoštos žalvarinių daiktų liedinimui medžiagos, kad ir Romos žalvarinių pinigų pavidalu. Kunigo Žiogo rastas liejamasias formas galima bent iš dalies laikyti įrodymu, kad daiktai lieta čia pat mūsų krašte. Analiziu daviniai parodo, kad cheminė Pryšmančių žalvarinių iškasenų sudėtis sutampa su tų pačių Rytprūsių žalv. daiktų chemine sudėtimi, vadinas rodo šiaurės vakarų ir pietų vakarų baltų kultūrų giminumą. Gelež. daiktai galėjo būti gaminami iš vietinės geležies rūdos, kurios kad ir nedideliais klozdais randama įvairiose mūsų krašto vietose. Apie geležies dirbtuvėles kalba ne tik vietų vardai ir žmonių padavimai, bet ir pačių dirbtuvėlių liekanos, kur surandama zindrų, arba sukepusių apdegintos rūdos gabalu.

Pryšmančių kapinyno laikotarpyje pavyzdžiais ginklams gaminti galėjo eiti vikingų ginklai. Stikliniai ir īnkrustuoti karoliai galėjo čia

patekti prekybos keliu iš pietų Europes, būtent, mainais už eksportuojamą gintarą. Trinyciai vilnoniai audiniai, kartais net su įaustais žalvariniais pagražinimais, o taip pat ir varpstelės kalba apie naminę audimo pramonę. Išpiltyje ir Apuolėje rasti grūdų sandėliai ir iška-sami piautuvai rodo, kad turima reikalo su sésliais šio krašto žemdir-biais gyventojais. Kapuose randami žąslai liudija ypatingą arklio reikšmę.

Numirėliai laidojami dvejopai: deginti ir nedeginti. XI amž. degintųjų skaičius žymiai padaugėjo. Be to, dar, gal būt, buvo varto-jamos ypatingos apeigos žuvusiems ar mirusiams paminėti: užka-sami vien tik jų daiktai, kartais rūpestingai krūvelėmis sudėti.

Spėjama, kad lavonai deginta netoli duobės. Duobės dažniausiai apvalainės, jų skersmuo ir gilumas apie 1 m, bet pasitaiko ir daug didesnių. Sudeginto lavono likučiai į duobę pilte supilami; jų vie-nur labai maža, vos kelios saujočes, o kitur užpiltas beveik visas dugnas. Pasitaiko degesių kupstų, supiltų ant lentų ar luobo grindinio, o iš viršaus irgi užvožtų panašia medžiaga. Dažnai viršum degesių kupsto dėti vienas arba du akmenys ir tada duobė užpilta žeme.

Numirėlius deginant daiktai tik retkarčiais į ugnį tepakliūdavę, dažniausiai jie sveiki ir tvarkingai sukrauti sudeginto žmogaus likučių kupstelyje ar ant jo paviršiaus. Pasitaiko ir sulaužytų bei sulanksty-tų, bet ir šiuo atveju jie sukraunami tvarkingon krūvelén. Tie ka-pų priedai kartais įvynioti į audeklą, retkarčiais į kailį, ir labai dažnai iš viršaus ir iš apačios apsaugoti medžio ar luobo plokštélémis.

Nedeginti numirėliai laidojami eilėmis į pailgas ir gilias apvalai-niaiš kampais duobes, galvomis į S, kojomis į N. Randama lentų ar gal ir karstų pėdsakų. Duobės dugnas kartais išbarstytas baltu smé-liu. Vėlyvesniais Ordino laikais griautiniuose kapuose užtinkama simboliniaiš tikslais ties numiréliu pabarstyti, sudėti ir prikabinėti ta pačia tvarka, kaip ir gyvam žmogui. Kauburių nepastebéta nei vienų, nei kitų apeigų kapuose. Priedų atžvilgiu tiek degintiniai, tiek griautiniai ka-pai, priklauso tos pačios kilties kultūrai. Vadinas, turime reikalo su viena ir ta pačia kiltimi, vartojusia šiame laikotarpyje (VIII—XIII amž.) lygiagrečiai du laidojimo kultu. Skyrium paminétinos apeigos kur žmogus palaidotas su žirgu (Skomantuose), su šunimi (Kartenoje) ir bendras daugelio sudegintų karių kapas (Plūciuose).

Jei tuošnūs kapų priedai ir rūpestingos laidojimo apeigos rodo šio krašto kultūrą, tai palaidotų karių ginklų gausumas ir piliakalniai

išmėtyti pagal vandens tékmes ir ežeringose vietose liudija jo gyventojų karingumą ir atsparumą. Apuolės ir Ipilties tyrinéjimai parodė, kad šios srities gyventojai, priešams stipréjant, mokéjo tai-kintis prie aplinkybių ir daug sykių didino savo pilių pylimus ir labai sumanai stiprino juos akmenim ir medžiu, anų laikų fortifikacijoje pasiekdamis didelio tobulumo laipsnio. Tenka manyti, kad tokios tvirtovés buvo centrai, apie kuriuos koncentravosi politinis ir kultūrinis krašto gyvenimas.

Šios šiaurės vakarų baltų kultūros palikuonimis galima, bent iš dalies, laikyti Klaipédos krašto ir Nemuno žemupio pietinio krašto gyventojus, žemaičius (šiuo tarpu bent telšiškius) ir visą Latvijos Kuršą, išskyrus jo šiaurės rytų dalį.

ŠALTINIAI

Aberg. Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. Uppsala 1919.
Włodzimierz Antoniewicz. Archeologja Polski.

- ” Czasy przedhistoryczne i wczesnodziejowe Ziemi Wi-leńskiej. Wilno i Ziemia Wileńska Tom. I. Wilno 1930.
- Balodis. Lettische Vorgeschichte. Die Letten. Riga 1930.
- K. Büga. Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje. Kaunas 1924 m.
- A. Bezzemberger. Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ostpreussens. Königsberg 1904.
- T. Dowgird. Melžyn kapas pod Jasnogórką. Pamiętnik Fizyjograficzny tom. VI, VII. Warszawa. 1886 ir 1887.
- ” Opis cmentarzyska i pilkalknia w Imbarach. Pamiętnik Fizyjograficzny tom. IX. 1889.
- Karl. Engel. Die Kultur des Memellandes in vorgeschichtlicher Zeit. Memel 1931.
- ” Die Revölkering Ostpreussens in vorgeschichtlicher Zeit. Gumbinnen 1932.
- ” Beiträge Zur Gliederung Des Jüngsten Heidnischen Zeitalters in Ostpreussen.. Congr. Secund. Arch. Baltic. Rigae, 19—23. VIII. 1930.
- C. Grewingk. Ueber heidnische Gräber Russisch Litauens. Dorpat 1870.
- Dr. W. Gaerte. Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg 1929.
- H. Moora. Bemerkungen über einige ostbaltische Schmucksachen der jüngeren Eisenzeit. Tartu 1930.
- V. Nagevičius. „Kirmių kalno“ kapinės. Lietuvių Tauta. Knyg. I, dal. III. Vilniuje. 1909 m.
- ” Izsledovania V. Nageviča Kovenskoj gubern. Otchet Imperat. Arch. Komissii 1909—1913.
- ” Das Gräberfeld von Prižmonti. Cong. Cec. Arch. Baltic. Rigae 1931.
- B. Nerman. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der Jüngeren Eisenzeit. Stockholm. 1929.
- A. Salys. Die Žemaitischen Mundarten. Kaunas 1930 V. D. M.
- V. A. Skinder. Bronza. Peterburg 1908.
- A. Spicyn. Archeologičeskija Raskopki. Peterburg 1910.
- ” Liucinskij Mogilnik, Imp. Arch. Kom. 1903.
- ” Litovskija Drevnosti. Tauta ir Žodis. Knyg. III. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, Kaunas 1925 m.
- Šurms Kursa. Latviešu konversācijas vārdnica.
- Szukiewicz. Skład chemiczny bronzów przedhistorycznych, znalezionych na Litwie i Rusi Litewskiej. Rocznik Towarzystwa Przyjaciol Nauk w Wilnie. 1911—1914.
- P. Tarasenka. Lietuvos Archeologijos Medžiaga. Kaunas, 1928.
- E. Volteris. Archeologiniai nesusipratimai. Kaunas, 1924.

TERMINŲ ŽODYNĖLIS

A n t k a k l ē:

lietinė

vytinė

A p i r a n k ē:

gyvulių galvutėmis

žvija

kaspininė

A p k a l a s

A p v a r a

D e g i n t i n i a i k a p a i

G r i a u t i n i a i k a p a i

I e č i a g a l i s

I r a i ž a

I v i j a

Y l a, žalvarinė

K a r o l i a i, stikliniai

K i r v i s, plačiaašmenis

K l o t a s s p a u s t i n i u s i d a b r u

L i e t i n i s, -ė

P e n t i n a i

P l o k š t e l ē, prikabinamoji

P r i e k a b a, kabutis

P r i e š k o t i s, ylos

R a g o a p k a l a s

R a š t a s:

dantinis

gyvulinis

juostinis, drūžinis

pintinis

taškelinis

vilkadantis

virvinis

žvaigždiniš

S a g t i s

S e g ē:

lankinė

lankinė laiptelinė

lankinė žieduotoji

H a l s r i n g:

gegossen

gewunden

A r m r i n g:

mit Tierkopfenden

Spiral

Armband

B e s c h l a g

K e t t e

B r a n d g r ä b e r

S k e l e t t g r ä b e r

L a n z e n s p i t z e

E i n s c h n i t t

S p i r a l e

B r o n z e n a d e l

G l a s p e r l e n

B r e i t s c h n e i d i g e s B e i l

S i l b e r p l a t t i e r t

G e g o s s e n

S p o r e n

A n h ä n g e p l a t t e

A n h ä n g s e l

N a d e i s c h e i b e

H o r n b e s c h l a g

O r n a m e n t :

Zahnornament

Tierornament

Bandornament

Flechtornament

Punktornament

Wolfzahnornament

Schnurornament

Sternornament

S c h n a l l e

F i b e l :

Armbrustfibel

Armbrustsprossenfibel

Armbrustfibel mit Ringgarnitur

S e g ē, pasaginė:

- 1) aguoninėmis galvutėmis
- 2) apskrita uždara
- 3) atiestomis žalčio galvutėmis
- 4) daugiaakampėmis galvutėmis
- 5) plokščia apvalainė
- 6) sujungtais galais
- 7) vyniotais galais
- 8) žvaigždinėmis galvutėmis

S e g ē, plokštelinė:

skyléta

S i d a b r o a p t r a u k a s

S k i r s t i k l i s, diržo

S m e i g t a s, smeigtukas:

kryžminis

jungtine kryžmine galvute

trikampe plokščia galvute

trikampe skyléta galvute

V a r p s t e l ė

V i e n a š m e n i s

Ž a s l a i

Ž e b e r k l a s

Ž i e d a s:

įvijas

plačiu priešakiu

Hufeisenfibel:

mit Mohnkopfenden

rund und geschlossen

mit zurückgelegten Tierkopfenden

mit facettierten Knopfenden

oval und flach

geschlossen

mit gerollten Enden

mit sternförmigen Stollen

S c h e i b e n f i b e l

durchbrochen

S i l b e r b l e c h b e l a g

Riemenverteiler

Nadel

Kreuznadel

N. mit verbundenen Kreuzarmen

N. mit flachem Dreieckkopf

Dreiecknadel durchbrochen

S p i n n w i r t e l

einschneidig

Trense

Harpune

Ring:

Spiralring

mit breitem vorderem Teil.